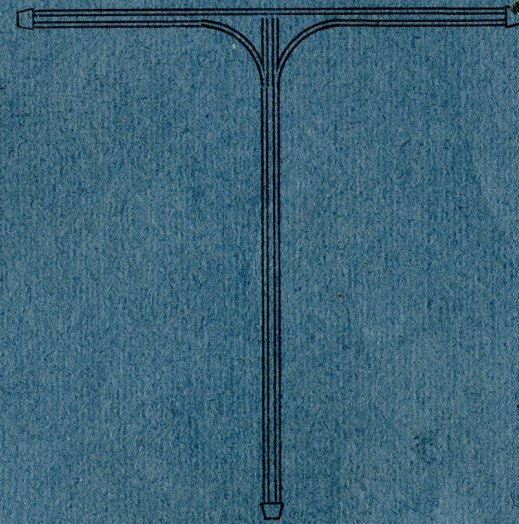

F. Biernacki

Stenografja REFORMA

Podręcznik dla samouków

EM. SIWY

F. BARTELS
Buch- und Steindruckerei,
Berlin SW., Lindenstraße 16-17.

F. Biernatęk

STENOGRAFJA REFORMA

Podręcznik dla samouków

EM. SIWY

Nakładem autora :: Wszelkie prawa zastrzeżone

PRZEDMOWA

Stenografia „Reforma“ opiera się na systemie tachygraficznym, t. j. jej znaki spółgłoskowe, jakiegokolwiek miarowości by nie były, oznaczają jedną i tę samą spółgłoskę, miarowość zaś, nacisk i łącznik symbolizują następującą samogłoskę. Tylko taka symbolizacja samogłosek nadaje się dla stenografji polskiej, ponieważ większość wyrazów języka polskiego kończy się samogłoską.

Wbrew nowoczesnemu dążeniu nadać stenografji jak najprostszą formę, aby jej jak najłatwiej można się nauczyć, stenografja „Reforma“ uważa krótkość za swoją główną zasadę. Albowiem nie ta stenografja będzie najlepszą, której się najłatwiej można nauczyć, lecz ta będzie najpraktyczniejszą, która najkrótsza. Symbolizacja najczęściej w języku polskim zachodzących spółgłosek n, k, c, osobne znaki dla niektórych spółgłosek początkowych i końcowych, skrócenia dla najczęściej powtarzających się łączy spółgłoskowych oraz obfitość w końcówki i skrócenia końcowe nadają stenografji „Reforma“ taką krótkość, jaką żadna polska stenografja poszczycić się nie może. Stenografja „Reforma“ może nie z najłatwiejszych, ale zato najkrótsza i dlatego najpraktyczniejsza.

Mimo to stenografja „Reforma“ nie trudna. Już w ciągu kilku lekcji można sobie uswoić jej reguły, których nie więcej niż w lubej innej stenografji, nie posiadającej tej samej krótkości. Do wykształcenia się na doskonałego stenografa potrzeba, rozumie się, dłuższego i nieustannego ćwiczenia. I tu należy pamiętać, że „nie od razu Kraków zbudowano“.

Lagiewniki powiatu Bytomskiego na Górnym Śląsku,
w styczniu 1920 r.

Em. Siwy.

Wstęp.

Każdy znak i każdy wyraz pisać kilkanaście razy, póki go nie napiszesz biegle. Po przejściu każdego oddziału przeczytaj ćwiczenie i przepisz kilkanaście razy ćwiczenie tekstu drukowanego.

Głosek stojących w nawiasach ( ) nie stenografuj. Nie ustawaj i nie trać odwagi. Pamiętaj, że i „Kraków nie od razu zbudowano.“

§ 1. Spółgłoski pełne.

l p, l b, l w, l f, l m, wargowe, zaokrąglone u dołu
l k, l g, l c, l h, ch, l x, ks, gardłowe, zaokrąglone u góry
l n, l t, l d, l dz, zębowe, ostre u dołu
l s, l z, l sz, l szc, l cz, syczące, gięte
l rz, l r, l l, płynne. l st.

Czytaj: C P D ? J I Z Z I L S S T L Z S L Z P P E C L P T I

§ 2. Symbolizacja samogłosek po spółgłoskach pełnych.

1. Aby wyrazić a następujące po lubej spółgłosce pełnej, pisać spółgłoskę jednomiarowo, cienko (bez nacisku), z łącznikiem krótkim; dla oznaczenia samogłoski e służyć łącznikiem długim (szeroki).

l. pan, l. stan, l. zamach, l. baw, l. paw, l. zabaw
l. mech, l. dech, l. deszcz, l. sędzi, l. saeleast.

Czytaj: C C, C S, U S, C S, S S, S S, U U, U U, S S, S S, S S, S C, S S,
S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S,
S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S, S S.

2. Grube nakreślenie spółgłoski jednomiarowej z łącznikiem krótkim symbolizuje następujące y, z łącznikiem długim następujące i.

l. byk, l. myś, l. syn, l. rys, l. styk, l. sayk, l. iyd, l. syt
l. pisa, l. miś, l. min, l. chin, l. nisacz, l. bic.

Czytaj: *o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z, aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg, hh, ii, jj, kk, ll, mm, nn, oo, pp, qq, rr, ss, tt, uu, vv, ww, xx, yy, zz.*

3. znakiem dwumiarowym, cienkim, z łącznikiem krótkim wyrażamy następujące o, z łącznikiem szerokim następujące a.

o: o bok, u pop, v moc, w kos, x kot, y nos, z roch, aa hop,

o: o bak, u was, v kat, w zab, x pisac, y lad.

Czytaj: *o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z, aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg, hh, ii, jj, kk, ll, mm, nn, oo, pp, qq, rr, ss, tt, uu, vv, ww, xx, yy, zz.*

o: o bok, u pop, v moc, w kos, x kot, y nos, z roch, aa hop,

4. znak dwumiarowy gruby z łącznikiem krótkim symbolizuje u (lub o, którego od u nie odróżniamy), z łącznikiem długim e.

o: o such, u dus, v Bóg, w gust, x puk, y puch, z kup, aa but,

o: o pek, u wech, v kes, w sek, x lek, y mecz.

Czytaj: *o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z, aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg, hh, ii, jj, kk, ll, mm, nn, oo, pp, qq, rr, ss, tt, uu, vv, ww, xx, yy, zz.*

o: o bok, u pop, v moc, w kos, x kot, y nos, z roch, aa hop,

5. zmiekkzenie spółgłoski (w zwykłym piśmie wyrażone przez i) oznaczamy linią zmiętkową (falistą).

ia: ia Piast, ia mian, ia ciast. ie: ie pies, ie wiec, ie bied

io: io cios, io rionac. ia: ia ciag, ia miesiac.

iu (io): iu miód, iu driub. ie: ie piet, ie mies, ie dai-ek

Czytaj: *o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z, aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg, hh, ii, jj, kk, ll, mm, nn, oo, pp, qq, rr, ss, tt, uu, vv, ww, xx, yy, zz.*

o: o bok, u pop, v moc, w kos, x kot, y nos, z roch, aa hop,

6. końcowe samogłoski. Gdy ostatnią głoską wyrazu jest y, o albo u, to łącznik końcowy opuszczamy.

y: y baby, y paszy, y paszczy, y pasy, y baty, y bacy, y racy

o: o mięso, o koso, o siano, o wino, o wiano, o żono

u: u Bogu, u soku, u tamu, u panu, u miodu, u księdzu

Czytaj: *o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z, aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg, hh, ii, jj, kk, ll, mm, nn, oo, pp, qq, rr, ss, tt, uu, vv, ww, xx, yy, zz.*

Koncowe a, i, o, e wyrażamy łącznikiem nie długim, a krótkim, do-
wiedzionym do 3 stopnia, z łącznikiem szerokim, także 1/2 miarowym.

a: a baba, u pana, v moda. i: i nosi, i tani, i leci.

e: e muwa, e dysza, e pisza. e: e pisze, e musze, e dysze.

e: e pisze, e babie, e iabie, e deszere, e miecne.

Czytaj: *o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z, aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg, hh, ii, jj, kk, ll, mm, nn, oo, pp, qq, rr, ss, tt, uu, vv, ww, xx, yy, zz.*

o: o bok, u pop, v moc, w kos, x kot, y nos, z roch, aa hop,

7. ki, gi, li piszemy jak ky, gy, ly (t.j. w środku wyrazu z krótkim łącznikiem, w końcu wyrazu bez łącznika).

o: o boki, o butki, o nagi, o mali, o malina, o kipi, o kiwa.

Czytaj: *o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z, aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg, hh, ii, jj, kk, ll, mm, nn, oo, pp, qq, rr, ss, tt, uu, vv, ww, xx, yy, zz.*

8. łamiast kie i gie piszemy ke i ge.

o: o kiesa, o kiep, o giest, o nagle, o drakie.

S3. *ni, si, zi, dx, ci.*

ni, si i zi wyrażamy odpowiednim znakiem 1/2-stopniowej miaro-
wosci: *ni = si, si = si, zi = si*. łamiast zi piszemy si, gdzie mógł ucie-
pieć nie może. dx piszemy jak 1/2-stopniowe t = t, c jak 1/2-mia-
rowe c = c. c atoli końcowe po samogłosce oznaczamy przednie-
niem łącznika do 2 go stopnia. Następujący po tych miękkich
spółgłoskach (krótki) łącznik bez umiarkowania t.j. nie czyta się.

ni: ni kon, ni pien, ni min, ni kieszeń, ni garń, ni pan.

si, zi: si pas, si paz, si kos, si wiec, si baśń, si pieśń.

dx: dx siedz, dx chodz, dx wiedz, ci: ci maczka

ci końcowe: ci dać, ci mieć, ci być, ci być, ci nuć, ci mieć, ci kuc.

§ 20. Ćwiczenie.

1. of b, d, w! 1. of y, e, k! 1. of p, k, h! 1. es! 1. of.
 b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 2. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 3. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 4. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 5. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 6. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 7. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 8. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 9. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 10. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 11. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 12. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 13. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 14. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 15. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 16. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 17. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 18. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 19. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.
 20. of b, d, w, y, e, k, p, k, h, es, 1. of.

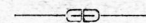
WSTĘP.

Stenografja „Reforma“ opiera się na następujących zasadach: posiada uproszczony alfabet, posilkuje się symbolizacją, używa skrótów i zna t. n. znaczniki.

Dużych i małych liter nie rozróżniamy, zasad ortograficznych ściśle nie przestrzegamy. Znaki dla spółgłosek kreślimy 1/2-, 1- i 2-miarowo czyli 1/2-, 1- i 2-stopniowo. Linję, na której je stawiamy, nazywamy normalną. Sposób łączenia ich taki sam jak i liter w zwykłym piśmie, łącznik czyli spójnia idzie od dołu poprzedniego znaku do góry następującego, przyczem należy baczyć na na to, by znak u dołu ostry nie stał się zaokrąglonym lub na odwrót. Łącznik może być krótkim, albo długim, t. j. przestrzeń pomiędzy dwoma znakami może być wązka albo szeroka.

Stenografja uwzględnia mianowicie źródłosłów (pień, pierwiastek) wyrazu. Dla sylab poprzedzających źródłosłów (przybranek) i następujących po nim (końcówek) używamy skrótów.

Dla słów zaś często powtarzających się jak n. p. „lecz“, „tylko“, „ale“ mamy również skrótowania, które nazywamy znacznikami.

§ 1. Spółgłoski pełne.

23 znaki nazywamy pełnemi, ponieważ możemy je kreślić 1/2-, 1- i 2-miarowo. Spółgłoski wargowe: p u góry proste, b zaokrąglone, w ma małą, f dużą pętlikę u góry, m wzięte od ostatniej kreski litery m. Spółgłoski gardłowe: g różni się od k wygięciem, ch (h piszemy tak samo!) ma pętlicę u dołu, u c brak pętlicy, x (=ks) rozpoczyna się jak ch, lecz ma węzełek u dołu. Spółgłoski zębowe: n prosta linja, t zaokrąglone u góry od prawej strony, d ma małą, dz dużą główkę. Spółgłoski syczące: s wzięte od litery s zwykłego pisma, z ma pętlikę u dołu, sz małą, szcz dużą główkę, cz ma pętlikę u dołu i u góry. Spółgłoski płynne: rz i ż (pomiędzy którymi nie rozróżniamy) rozpoczyna się jak n, lecz uchodzi u dołu w lewo, r ma dolną pętlikę, l różni się od ch wygięciem. Dla st mamy osobny znak, podobny na odwrotnie l. — Głoszek stojących w nawiasach () nie stenografuj!

Pisz kilkanaście razy: p, d, m, ch, r, st, w, t, g, f, k, ks, rz, l, s, n, sz, dz, szcz, cz, ż, h, l, m, n, p.

§ 2. Symbolizacja samogłosek po spółgłoskach pełnych.

Pisz:

1. bab, bas, pas, Pac, was, wasz, fach, mak, map, gaz, hak, nas, nasz, dach, dasz, tan, San, Zan, sad, sap, zamach, zapach, zabaw, szaf, szach, czas, rad, rab, ran, żak, żab, las, lak, Lach, staw, Stach, stan.
bek, becz, wesz, Feb, mech, cen, cep, cech, tek, dech, deszcz, set, szed(t), szew, szelest, czek, Czech, Ren, rzek, rzecz, Lech, lew, lep, step, sen.
2. byk, byt, mysz, tyk, syk, syp, szczyp, syn, szyk, szyb, czyn, ryk, rys, ryb, życz, żyd, styk; bicz, bit, piw, pik, pisz, wid, win, fis, fig, mig, min, mis, cich(t), cisz, Chin, niw, niszcz, Sicz.

3. bok, pop, pot, moc, most, kos, kop, kosz, gon, hop, tok, ton, dok, noc, nos, sok, sos, zon, rok, Roch, żon, loch, lof, los; bąk, wąs, mąk, kap, kat, dąb, ząb, stąp, rąk, sąd, ład, pisząc, dysząc.
4. Bóg, buk, but, puk, puch, pud, wód, wóz, mów, móg(ł), módz, kup, huk, cud, Hus, dusz, szczupak; pęk, pęd, węc, męk, kęs, sęk, lek, tętęt.
5. Piast, mian, wian, ciast, dziad, siad(ł); pies, piec, bies, bieg, wiek, wiew, wiesz, miecz, siecz; cios, zionąc, wionąc, robiąc, kopiając, lepiąc, gapiąc, sypiąc; wiód(ł), miód, mió(ł), ciup, dziub, niós(ł), biust, Ziuk, pięt, mięs.
6. zęby, dęby, lipy, kupy, baby, pachy, paszy, paszczy, pasy, baty, buty, basy, wozy, wazy, wąsy, mapy, muchy, mamy, masy, kopy, kępy, kozy, kosy; piwo, wino, figo, mięso, koso, gęsto, chudo, wiano, chodzono, szanowano, siano; panu, Bogu, balu, miodu, koniu, cieniu, soku, cudu, tumu, deszczu, lochu; baba, pana, wada, moda, kota, chata, tama, nawa, szuka, szczeka, suka, zupa, czeka, żaba, lana, stawia; pawi, bawi, wodzi, tumani, gani, nosi, tani, lubi, szczyci, chodzi; pała, bawia, wabia, musza, kupia, rąbia, zioną; pisze, mękę, kupię, ganię, chodzę, tułę, dołę, niosę, ciełę, dymię; deszcze, pisze, bicze, biedzie, wiedzie, miecze, chude, dęte, nawie, siecze.
7. pęki, pali, boli, boki, bogi, buki, woli, wagi, męki, mąki, mali, kuli, goli, laki, togi, doli, doki, nogi, nagi, dziki, migi, dzieli, szali, sali, roki, raki, lin, lip, lic, list, lis, kilo, kiwa, ginę, giną.
8. kiesa, kiep, giest, kieszeni, nagie, dzikie, chędogie.

§ 3. ń, ź, dź, ś, ć.

Pisz:

koń, cień, pień, Kaśka, Maćka, Chodźko, hańba, koś, paś, noś, wieś, myśl(ł), myśli, gęś, baśń, pieśń, dziś, duś, ryś, siądz, pań, giń, pieczeń, kieszeń, woń, dzień, goń, chodź, wiedź; pić, bić, być, wić, wyć, kuć, myć, tyć, szyć, dać, stać, lać, sykać, tykać, szczypać, dziubać, kąsać, pilić, kapać, kupić, dymić, czytać, ginać, sieć, siać, wiać, dać, szukać, nuć, kazać.

§ 4. Spółgłoski niepełne.

Pisz:

1. ława, Łaba, łapa, łeb, łyko, łokieć, łobuz, łono, łowić, łuna, łut, łup, łaka, łęg; jad, jama, jarzyna, Jawa, jaja, jaka, Jaga, jacy, jesień, Jehowa, jeleń, Jokohama, Jowisz, jota, jaka, junak, jęk; ściana, ściek, ścieka, ściga, kościoła, ściąć, ściaga, ścinać, ścięty.
2. pij, bij, kij, miej, lej, maj, gaj, hej, kuj, szczuj, stój, rój, bój, poj, myj, ryj, szyj, tyj, raj, buduj, hoduj, raduj, czuj, łój, wuj, czyj.
3. maja, maje, moja, moje, buja, wuja, roje, boje, żuje, kuje, gaje.
4. gość, gościu, gości, gościu, gościu, gościu, gościu = moi, moja, moją, moję, maju, mają, wieją, sieją, gaju, mały, mała, małą.

§ 5. Znaki posiłkowe.

Pisz:

1. bał, szal, szakal, mel, mól, ból, pól, cał, cel, dal, nadal, fal, pał, gil, mil; był, dał, wał, rył, dawał, miał, kochał, kał, biadał, mył, szył, wył; dawali, byli, mieli, pili, bili, kochali, badali, pytali, chowali, czekali, pamiętali, witali, kupili, hodowali, nucili, malowali, nocowali, panowali, wojowali, rysowali, chodzili; dawały, były, miały, biły, piły, kochały, badały, pytały, chowały, czekały, pamiętały, kupiły, hodowały, nuciły, malowały, nocowały, panowały, wojowały, siwiałały, chodziły; chodziłem, dałem, budowałem, piłem, biłem, badałem, panowałem, siwiałem, byłem; chodziłeś, dałeś, budowałeś, piłeś, biłeś, badałeś, panowałeś, siwiałeś, miałeś; dałam, badałam, kochałam, piłam, biłam, byłam, panowałam, mówiłam, miałam; dałaś, badałaś, kochałaś, piłaś, biłaś, byłaś, panowałaś, mówiłaś, miałaś, nuciłaś; daliśmy, daliście, chodziliśmy, chodziliście, goniliśmy, goniliście, mówiliśmy, mówiliście, hodowaliśmy, hodowaliście, biliśmy, biliście, gubiliśmy, gubiliście; dałyśmy, dałyście, kochałyśmy, kochałyście, goniłyśmy, goniłyście, mówiłyśmy, mówiłyście, badałyśmy, badałyście, szyłyśmy, szyłyście, biadałyśmy, biadałyście.
2. wam, dam, nam, ram, dym, dom, tum, kum, cham, rym, sam, szum, domem, domom, nosem, nosom, babom, rucham, ruchom, kocham, pytam, badam, dawam, chowam, czekam, pamiętam, witam, mam, rum, sum, bum.

3. zaraża, burza, wieża, rycerza, wież, rycerz, lekarz, piekarz, stolarz, morza, morze, wierzę, wierzą, mierzę, rycerze, piekarze, stolarze, stolarza, piekarza, zarażę, zarażą, wieżę, wieżą, mórż, morzem, piekarzem, stolarzem; ale: burzy, wieży, rycerzy, lekarzy, piekarzy, wierzy, piekarzom, stolarzom, lekarzom, rycerzom, wieżo, burzo, lekarzu, piekarzu, stolarzu, rycerzu.

Pisz: § 6. Samogłoski samodzielne.

1. Adam, agat, Agata, arena, ananas, ataman, era, elew, echo, echem, ej, Ewa, autor, August, aula, Europa, oda, oko, owa, okaz, okazać, ofiara, ugoda, ufać, użyć, uciecha, Ida, imieniny, poji = poi, moi, roi, stoi, bói, yzop, Laura, Maur, Leukos, Maier, Meier, Kakao, Makao, Paduo, Padue, Padua, Paduay, Paduy.
2. byłom, byłoś, było, dawałom, dawałoś, dawało, piłom, piłoś, piło, kochałom, kochałoś kochało, badałom, badałoś, badało, marzyłom, marzyłoś, marzyło, wahałom, wahałoś, wahało, biadałom, biadałoś, biadało.

Pisz: § 7. Symbolizacja spółgłosek n i k.

1. pewny, piękny, gniewny, zacny, pachnący, wanna, ładny, jasny, znany, pyszny, znaczny, postny, ludny, rybny, panny, pewna, pewne, pewno, pewną, pewnej, gniewna, gniewni, gniewnej, gniewną, gniewne, zacne, zacnej, zasną, zacni, wanny, wanne, wanna, panno, panny, panne, panna, jasna, jasnej, jasne, jasną, pnie, Bnin, dnia, dniu, dniem, dnie, tygodnia, tygodniu, tygodniem, dno, dnu, marny, marna, powabny, wielebny, ufny, pomnę, pómnisz, pomni, pomnimy, pomną, pyszny, znaczny, pysznej, znacznej, pyszną, znaczną.
2. papka, babka, mapka, miękka, lcka, bank, chatka, matka, budka, ludzka, łaska, łaska, Łaszka, paczka, parka, marka, ramka, ławka, dudka, kurka, nurka, papkę, papką, babko, mapkę, mapką, lcku, miękko, banku, chatkę, chatką, matkach, matkom, lckom, markę, budko, budką, łaską, łaską, Łaszką.
3. matki, babki, ławki, ramki, lcki, banki, budki, dudki, Wysocki, Jano(w)ski, Brodo(w)ski, Piechocki, Łaski, Potocki, Pieniacki, Zawadzki, miękkie, lckiem, bankiem, kurkiem, nurkiem, parkiem, zegarkiem, Wieczorkiem, mazurkiem.
4. ważny, potężny, książka, książki, książko, męzny, ciężki, ciężką, ciężkie, ciężko, książek.
5. baran(e)k, rachun(e)k, bęb(e)n, ratun(e)k, syn(e)k, Mar(e)k, ogór(e)k, Wiczor(e)k, dzion(e)k, warun(e)k, mazur(e)k, wëbor(e)k, papier(e)k, pazur(e)k, kierun(e)k, mat(e)k, chat(e)k, dud(e)k, kur(e)k, nur(e)k, map(e)k, bab(e)k, żyd(e)k, pacz(e)k, l(c)e)k, kor(e)k, mar(e)k, lat(e)k.

§ 8. Łączenie: Spółgłoska i r, spółgłoska i rz (ż).

Pisz:

1. brama, broda, brud, brudny, brom, prom, promień, prawo, Prut, fruwać, fraszka, wracać, frak, brak, bryka, bruk, próg, proch, mruć, mrugać, mrówka, Krak, Kraków, Krakus, granica, mądry, modry, groch, gruch, prawo, brawo, wrona, framuga, mruk, kruk, grać, chrap, trawa, drapać, środ(e)k, żrenica, szron, żre, strofa, strach, strom, szram, kram, gram, krewny, kropka, grę, gruby, grosz, grusza, grabić, chrabąszcz, chrapać, hrabia, chromy, chromać, chróst, hryka, truskawka, troska, trud, trudny, droga; drogi, druh, strach, strom, Strabo, struga, strumień.
2. pieprz, brzeg, brzuch, wrzód, wrząt(e)k, wrzos, wrzesień, mrze, mrzonka, krzyk, krzak, krzew, krzesiwo, wrzawa, grzech, grzyb, brzemie, brzydki, chrzan, trzeba, trzewik, trzaskać, trzęsę, trzepać, drzemka, drzewo, dzuma, strzał, strzela, trzoda, grzywa, rzy, rzeń, lzej.
3. krnąbrny, srebrny, jędrny, brnąć, brnie, zabrnąć, zabrnać, wietrzny, opatrny, pieprzny.
4. łaskawego pana, łaskawemu panu, łaskawy panie, łaskawym panem, łaskawi panowie, łaskawych panów, łaskawym panom, łaskawymi panami, łaskawych panach, karego konia, karemu koniowi, karemi końmi, karych koniach, siwi staruszkowie, siwych staruszków, siwymi staruszkami, tani, taniego, taniemu, tanim, taniem, tanimi, taniemi, taniej, apostołowi, apostołowie, apostołami.

Pisz: § 9. Łączenie: Spółgłoska i l, spółgłoska i ł.

1. blacha, bład, błaga, blok, pleć, plac, plama, pluska, blizki, flaszka, wlecze, wlec, mleko, mleczny, klej, klawisz, Klito, klękać, klepać, klekot, gleba, gлина, gład, clić, chlew, chleb, chlubny, chlapać, dla, tli, tle, Śląsk, szlak, szli, pędzle.

2. błahy, błoto, błysk, płomień, płot, plug, płody, pleć, płac, włóka, włóczęga, Wacław, własny, włosy, młócić, młot, młot(e)k, młody, młokos, młyn, młynarz, Mława, kła, kładzie, kłosy, kłak, kłęb, kłęb, głuchy, głowa, głód, głębina, głąskać, gładzić, chłopak, chłop, chłop(e)k, chłyst, chłód, chłodny, tłok, tłuć(f), tłucz(e)k, tłusty, tłomok, dłuć, długi, dłoń, dławic, słucha, słowo, słyszeć, słych, słodki, stodycz, sława, Stanisław, Władysław, zły, zło, zła, złoto, zle, członek, człowiek; klnę, klniesz, klnie, klniemy, klniecie, klną, klnąc, klnij, klnijcie, troskliwy, troskliwego, troskliwemu, troskliwym, troskliwymi, troskliwych.
3. piszecie, kochacie, macie, dawacie, prosicie, grozicie, płacicie, grabicie, wabicie; byśmy, pięknieśmy, piękniśmy, wielkieśmy, małeśmy, maliśmy, padliśmy, biegliśmy, piękniście, pięknieście, małeście, wielkieście, miejmy, miejcie, dajmy, dajcie, bierzmy, bierzcie, nośmy, noście, chodźmy, chodźcie, jedźmy, jedźcie, dawajmy, dawajcie, badajmy, badajcie, pytajmy, pytajcie, siejmy, siejcie, prośmy, proście, rzućmy, rzućcie, patrzmy, patrzcie.

§ 10. Łączenie: Spółgłoska i w.

Pisz:

- kwiać, kwakać, kwas, chwalić, chwała, dzwon, dzwonić, dzwonnik, dzwonnica, szwagier, święty, czworo, żwawy, szczwać, stworzyć, stwarzać, twarz, zwierzę, szwab, dwa, dwór, chwalebny, chwila, dworzec, świni, kwaśny, kwitnąć, kwiecień, rwać, rwie, rwiemy, twój, twoja, twoje, zwierzyna.
- brwi, krwi, trwały, trwać, trwożny, trwoga, drwi, drwa, krwawy, krwιά.

§ 11. Symbolizacja głoski c końcowej.

Pisz:

- pałca, palcu, babce, babcia, babci, babciu, babcio, łasce, szewca, Włosze, brzoźce, walc, walca, walce, malca, kropce, malcem, walcem, matce, kochance, mie(j)sce, kucharce, grusze, chałupce, chatce, samca, samcem, kamizelce, Niemca, Niemcy, Niemcu, marca, lipca, lipcem, chłopca, chłopcu, kupca, kupcem, kupcy, kupcom, Niemcom, palcom, babciom, samcom, malcom, starca, starcu, starcem, starcom, hamulca, hamulcem, hamulcom, chłopcem, chłopcom, mie(j)scem, mie(j)scem, władca, władcy, władcą, władcę, władcem, Niemcem, mie(j)sce, córce, harce, marcu, lipcu, dawcy.
- palców, palcach, palcami, malców, malcach, malcami, kupców, kupcach, kupcami, chłopców, chłopcach, chłopcami, Niemców, Niemcach, Niemcami, starców, starcach, samców, samcach, samcami, szewców, szewcach, szewcami, krawców, krawcach, krawcami, hamulców, hamulcach, hamulcami, walców.
- tańca, tańcu, tańcem, tańce, tańców, tańcach, tańcami, tańcom, słońce, słońca, słońcem, słońcu, końca, końcu, młodzieńcem, modzieńcom, młodzieńcami.
- Niem(ie)c, kup(ie)c, sam(ie)c, kon(ie)c, młodzien(ie)c, chłop(ie)c, mal(e)c, pa(l)e)c, kraw(ie)c, hamul(e)c, tan(ie)c, strzel(e)c, wistel(e)c, lip(ie)c, czerw(ie)c, popiel(e)c.
- starz(e)c, marz(e)c, książce, korz(e)c, dworz(e)c, nosoroż(e)c.

§ 12. Łączenie: Spółgłoska z spółgłoską.

Pisz:

- warga, pergamin, mormon, pierwiastek, rdza, torf, kurs, Korfu, Persja, gors, marsz, Birma, targa, targ, wachoł, gierm(e)k, morga, morgi, armata, korpus, Marcin, rdzawy, korsak; palma, polski, kolba, Wolski, Opolski, ołbrzym, bielmo, Alma, Halszka, djabelski, Dziewulski, podolski, Kozielski, Sielski, zielsko; wierzba, wierzga, wierzech, pierzcha, pierzchnąć, wierzchołek, bierzmuje; dmuchać, dbać, szminka, gmina, drzazga, ka(r)czma, szpieg, szpak, szmata, brzmi, grzmi, grzmoć, grzmieć, brzdąkać, chrzcić, trzpień, pchać, chciwy, gdakać, kmieć, kmiot(e)k, kmin(e)k, handel, Kant, Kongo, Marengo, gwałt, pakta, fałsz, dżban, fragment, ziarno, gwiazda, Sparta, damski, szlachta, pchać, pszenny, baszta, koszta, maszt, poczta, Peszt, tchórz, wójt, sejm, siejba, wojna, fajka, dojna, pełna, pełza, Bełza, chełpi, gałka, pałka, półka, bułka, igielka, wełna, Nimfa, bomba, pampas, pompa, Lompa, bant, bunt, pantalony, mandolina, tombak, ujma, ujrzał, hejnał, djabeł, sesja, kolacja, okazja, Danja, djakon, Marjan, linja, kurja, Marja, akt, apteka, aptekarz, armja, Azja, bandaż, bawełna, chmura, gmach, kanclerz, kasztan, klasztor, klejnot, lampa, lite(w)-ski, mgła.

- dźwięk, ćma, ćwiczyc, ćwierć, gwóźdz, źle, świat, świerlić, srod(e)k, świat, święta, święty, świeże, źródle, źródła, świątyni, świecić, świergotać, świąteczny.

§ 13. w i s (z) w początku wyrazu.

Pisz:

- wdowa, wdowiec, wdowca, wtorek, w domu, wczoraj, w Warszawie, w Krakowie, w Paryżu, w Wiedniu, w maju, w gaju, w mie(j)sce, w końcu, w oku, w izbie, w polu, owdowieli, owdowiały, wstyd, w biurze, w walce, w papierze, w kuchni, wdali, wdawać, w tajni, w sławie, w lesie, w niebie, w ogrodzie, w ulicy, w uwadze, w uszach, w opiece, w ofierze, w ogniu, w oberży, w uścisku, w umowie, w okolicy, w oczach, w głowie, w uszach, wtóry.
- z Bogiem, z synem, z ojcem, z bratem, z uwagą, z panem, z panem, z panią, z pana, z pani, z mężem, smak, ze smakiem, śmród, ze smrodem, zboj, śpi, spać, zbrodniarz, zbruj, zdolny, smakuje, zmasać, zbłądzić, splugawić, zwalić, zdarzyć, zjawić, zdawa, zdaje, zdrowie, zdroj, zganić, skazać, zdobyć, zdolność, zdolny, zdawna, spieszy.
- swoj, swoja, swoje, swoja, sromota, z ręki, zrobić, z rąk, swatać, srogi, srogość.
- ozdoba, ozdobny, ozdobiony, ozdobić, osmalić, osmalony, uzdolnić, uzdolniony, uzbroić, uzbrojony, ośmielić, ośmielony, uzdrowić, uzdrowiony, uswoić, uswojony.

§ 14. Przybranki.

Przybranki czyli przedrostki piszemy nad linią normalną, mniej więcej u tego stopnia, u którego rozpoczyna się pień (pierwiastek) wyrazu. Rozróżniamy polskie i obce przybranki. Co do miarowości, mamy $\frac{1}{2}$ - (w praktyce $\frac{3}{4}$ -), 1- i 2-stopniowe przybranki. Przybranki łączymy z sobą i pniem wyrazu krótkim, nie oznaczającym łącznikiem. z lub s stojące pomiędzy dwoma przybrankami lub pomiędzy przybranką i pniem wyrazu uwydatniamy długim łącznikiem; w takim razie przybranka lub przybranki stoją nieco niżej, t. j. nie u tego stopnia, u którego rozpoczyna się pień wyrazu. Gdzie mogła by być niejasność, można przybranki lub przybrankę pisać oddzielnie. Przybranki po, prze, przy, na, wy i za wolno pisać dosłownie, t. j. pisać je na linii, kreśląc po dwustopniowo, wy jednostopniowo z naciskiem, prze jednostopniowo z długim łącznikiem, gdy stoją bezpośrednio przed pniem. Dla przedrostka w (p. § 13) w środku wyrazu mamy osobny znak: $\frac{1}{2}$ -stopniowe w.

- Przybranki $\frac{1}{2}$ - ($\frac{3}{4}$ -) stopniowe.

Pisz:

do: domówił, doradza, donosi, dogadza, domawia, dochodzi, dozwala, dopomaga, dorzuć, dodaj, dodajmy, dodajcie, dorzucicie, dolejecie, dopijcie, dogonić, dolać.

naj: najlepiej, najłatwiej, najmniej, najpiękniej, najgłupiej, najdalej, najmędrzej.

nad (nade): nadmiar, nad niebem, nad ziemią, nad polem, nad rzeką, nadzór.

spół (współ): spółgłoska, współpracownik, spółwydawca, spółka, wspólny, (wspólny).

pod (pode): poddany, podwładny, podkomorzy, podpada, pod(e)jrzywać, podjąć, podpisać.

samo: samorząd, samouprawa, samowolno, samopas, samochwalca, samotny.

od (ode): odmowa, odprawa, oddział, oddalić, odrzucić, odrąbać, odrzucić.

wz, ws, wez, wes: wspominać, wezbrać, wzgląd, wzmocnić, wzmacniać, wzdąć.

w środkowe: powziąć, powtórzyć, powtarzać, powkładać, powstrzymać.

- Przybranki 1-stopniowe.

Pisz:

po: pociecha, powaga, podróż, pożar, pokuta, porzączyć, pospieszyć, porzucić, powalić.

prze: przegroda, przecin(e)k, przewaga, przeprowadzka, przebrać, przeżyć, sprzedać.

przed (przede): przedmowa, przedmieście, przedstawia, przedmoście, przedemną.

przy: przygoda, przyprawa, przyczyna, przydom(e)k, przyrzuca, przymawia, przydaje.

na: nabrać, naród, nauka, następcą, napad, namiot, nadać, nadzieja, nabyć.

nie: niepewny, niemoc, niewiasta, niewinny, niezdrowy, niezdolny, niezręczny.

bez (beze): bezpieczny, bezdzietny, bezsilny, bezwładny, bezrząd, bezkarny, bezmierny.

wy: wychowan(ie)c, wychowańca, wygodzić, wygoda, wyrastać, wystać, wyreczyć.

przeciw: przeciwko, przeciwnik, przeciwny, przeciwdziałać, przeciwstawić.

roz (roze): rozprawa, rozruch, rozbiór, rozdział, rozważa, rozsądek, rozrzucić, rozwiązać.

za: zamach, zabawa, zaślada, zarzuca, zamawia, zadaje, zasypać, zalać.

trans: transport, transportowy, transakcja, Transvaal (Transwal), transmisja.

inter: interregnum, międzynarodowy.

ab: abdykacja, abrogacja.

ex: ekspedycja.

wszech: wszechpotężny, wszechmocny.

3. Przybranki 2-stopniowe.

Pisz:

kon (kom): kongregacja, konjugacja, komunja, kontakt, konglomerat.

sub (suk): sukcesor, sukcesja, subjekt, sublimat.

dys: dyskant, dyslokacja, dysponent, dyssydent, dyskont.

ob (obo, obe): obfity, obłany, obnażony, ob(ow)iązany, oblegac.

- 4) Przybranki złożone: poprzehodzili, ponanosili, niezadowolony, pooddawaliśmy, wynagrodziliście, zaofiarowaliśmy, porozdawaliście, zaniechać, poprzestać, pozabierać, pozdawać, wypaliliśmy, poniedziałek, niebezpieczny, posprawiali, niezabruszony, nienawidzony, niespalony, niezapałony, niedościgniony, porozmawiali, pozabijali, poprzynosili, zaniedbany, zaniechany, sponiewierany, unicwiniony, obezpieczony, opowiedziany, uwydatniony, opowieścić, obezsilic.

§ 15. Końcówki.

Następujące końcówki odrywamy od wyrazu i piszemy oddzielnie, i to (oprócz końcówek „nie“ i „szy“) pod linią normalną.

Pisz:

anin (janin, ianin): chrześcianiin, chrześcianiina, chrześcianiinowi, chrześcianiinem, chrześcianiinie, Rzymianin, Rzymianina, Rzymianowi, Rzymianinem, Warszawianin, Warszawianina, Warszawianinowi, Greczanin, Greczanina.

ciel (tel): nauczyciel, nauczyciela, nauczycielowi, nauczycielem, nauczycielu, nauczyciele, nauczycieli, nauczycielom, nauczycielami, nauczycielach, przyjaciół, zbawiciel, obywatel, zbawicielem, marzyciel, czciciel, chrzciciel, marzyciel.

cielski (telski): obywatelski, obywatelskiego, obywatelskiemu, obywatelskim, obywatelskich, obywatelskim, obywatelskimi, obywatelscy, obywatelską, obywatelskiej, obywatelsku, obywatelskie, przyjacielski, rodzicielski.

cielka (ciółka): nauczycielka, nauczycielki, nauczycielce, nauczycielką, nauczycielki, nauczycielki, nauczycielce, nauczycielkami, nauczycielkach, przyjaciółka, przyjaciółki, przyjaciółce, przyjaciółką, przyjaciółko, przyjaciółką, przyjaciółki, przyjaciółkom, przyjaciółkach, przyjaciółkami, karmicielka, rodzicielka, zbawicielka.

stwo (ctwo, dztwo, dztwo): państwo, państwa, państwu, państwem, państwie, państwom, państw, państwami, państwach, bogactwo, bogactwa, bogactwu, mocarstwa, mocarstwu, mocarstwom, mocarstwach, wychodźtwo, malarstwo, skapstwo, chamstwo.

wość (tość, tość): narodowość, narodowości, narodowością, narodowościom, narodowościami, narodowościach, miłość, miłości, miłością, obfitość, obfitości, obfitością, miarowość, miarowości, miarowością, miarowościach, miarowościami.

czyk: Duńczyk, Duńczyka, Duńczykowi, Duńczykami, chłopczyki, chłopczyka, Duńczyków, Duńczykom, Duńczykach, Duńczykami, chłopczyki, chłopczyka, Japończyk, Japończycy, Chińczyk, Chińczycy, szewczyk, malarezyk, stolarczyk.

stwowość: państwowość, państwowości, państwowością.

jący: kochający, kochająca, kochające, kochających, kochającemu, kochającą, kochającym, kochającymi, kochających, kochającemu, badający, pytający, uwagający, widujący, hodujący, pielęgnujący, mających, mającego.

szy (wszy): piękniejszy, piękniejsza, piękniejsze, piękniejsi, piękniejszych, piękniejszemu, piękniejszą, piękniejszym, piękniejszą, piękniejszego, piękniejszej, szymi, piękniejszymi, gorszej, lepszej, lepszą, grubszą, prostszy, grubszej, prostszej, grubszymi, prostszymi, wzięwszy, zabrawszy, pokochawszy, poszedłszy, wyjąwszy, ujawszy, robiwszy, zrobiwszy, groziwszy, umarawszy, zaniósłszy, uspokoiwszy, wyrzuciwszy, zaniedbawszy, zgubiwszy, ożeniwszy, polubiwszy.

nie: zdanie, zdania, zdaniu, zdaniem, zdaniom, zdaniach, zdaniem, poznanie, uznanie, pisanie, czytanie, powołanie, przyznanie, powonienie, malowanie, rachowanie, pońanie, opowiadanie, rysowanie, badanie, pielęgowanie.

cie: cięcie, cięcia, cięciu, cięciem, cięciom, cięciami, cięciami, zgięcie, dęcie, bicie, wycie, picie, mycie, szycie, zajęcie, pojęcie, objęcie, użycie, powicie.

§ 16. Wyrazy złożone.

Pisz:

czarno-oki, sztuk-mistrz, blade-różowy, wspaniało-mys(ł)ny, woje-woda, czworo-bok, goli-broda, kazno-dzieja, filo-logja, noso-roż(e)c, czaso-pismo, małorolny, zawali-droga, równo-legły, rzezi-mieszek.

§ 17. Wyrazy cudzoziemskie.

Pisz:

Shakespeare (Szekspir), Lear (Lir), Taine (Ten), Comte (Kąt), Chamberlain (Czemberlen), Chopin (Szopyn), Lloyd Georges (Lojd Dżordż), John (Dżon).

§ 18. Jestem, będę, chcę.

Pisz:

Jestem, jesteś, jest, jesteście, jesteście, są, będąc, będący, będąca, będącego, będącym, będącymi, chciałem, chciałeś, chciała, chcieliśmy, chcieliście, chcieli, chciałam, chciałaś, chciała, chciałyśmy, chciałyście, chciały, chciawszy, chcąc, chcę, chcesz, chce, chcemy, chcecie, chcą, chciej, chciejmy, chciejcie. Jestem śląskie dziecko. Była babulinka rodu wysokiego. Bądź, bądźmy, bądźcie.

§ 19. Znaczniki.

Wyrazy, bardzo często używane, posiadają specjalne skrócenia i nazywają się znacznikami. Są to przeważnie przysłówki, przyimki, zaimki i spójniki. Znaczniki należy często używaniem tak sobie spamiętać, aby je każdego czasu bez najmniejszego namysłu zamiast odnośnych słów użyć można. Końcówki, przystępujące ku nim, wyrażamy tak: em (m) horyzontalną linią, z kropką do góry zwróconą, ś (eś) półstopniowym s podwyższonym, śmy, icie (eśmy, eście) odpowiednimi znakami podwyższonymi (p. § 9, ustęp 4).

Pisz: **Ani** on **ani** ona. Był wczoraj, **ale nie** był dziś. **Albo** ja, **albo** ty. **Aż** do wieczora. **Bez** pracy **nie** ma kołaczy. **Bardzo** chory. **Dam ci** to. **Ciż** sami to mówili. **Co cię** tu przyniosło? **Cóż** takiego? **Choć** ubogo, **ale** chędogo. **Bez** ochoty **nie** spore roboty. **Im** dalej w las, tem **więcej** drzew. **Kiedy** trwoga, to **do** Boga. **Kto** rano wstaje, temu Pan Bóg daje. **Po** deszczu pogoda. **Mądry** Polak **po** szkodzie. **Gdzie** dom **jest** mój? **Gdzież** te śliczne czasy? **Jeśli** będzie pogoda. **Mówi**, że niema. **Już** bój ucieh(ł). **Który** z was? **Któryż** z nich? **Tylko** dojsć daj **mi** do domu. **Koło** domu stoi drzewo. **Ledwieśmy** się z bagna wybrali. **Mimo** drogi stoi Boza męka. **Ach**, niemam spokoju, **nigdy** go, **nie** mam. **Niech** cię Bóg prowadzi! **Co** ty **teraz** robisz? **Ja** **zaraz** wychodzę. **Komu** dasz te kajety? **Od kogo** masz to pióro? **Ile** razy tam byeś? **Czas** **już** jechać **do** domu! **Tylko** **teraz** **może** ci się to udać. **Zawsze** ci to mówiłem. **Zupełnie** o tem zapomniałem. **Więcej** nic nie powiem. **Wszelki** duch **niech** Pana Boga chwali! **Często** tam bywałem. **Wiele** tam dobra **wszelakiego**. **Według** prawa. **Wcale** na to nie patrzę. **Rzeczywiście** tak było. **Około** domu ładny ogród. **Daj** **mi** **niecoś** wina. **Wszyscy** tam byli. **Skąd** ta nowina? **Sród** lasów i pól. **Kamień** **zamiast** chleba. **Kiedyż** **nareszcie** cicho **będzie**? **Pod** Krakowem. **Wówczas** ludzi na ziemi **jeszcze** **nie** było. **Gdy** by tak było. **Kilka** groszy. **Między** Wisłą i Sanem. **Natychmiast** podał **mu** rękę. **Przeciw** wody. **Tu** i **ówdzie**. **Wszędzie** dobrze, w domu najlepiej. **Niema** go **niestety**. **Wszystek** świat **niech** cię wielbi, Panie! **Nawet** wypić **nie** dali. **Bierz** topór **ze** sobą. **Owszem**, przyjdę. **Przed** domem stoi drzewo. **Mniejwięcej** 2 tysiące. **Wtenczas** i nam zorza zabłyśnie. **Nie** **chciej** cudzego dobra.

§ 20. Materiał do ćwiczeń piśmiennych.

Następujące ćwiczenie znajduje się w stenograficznym piśmie w końcu tekstu stenograficznego.

Tu na walkę wrony, kruki, orły! Tu na walkę psy, wyjące smutnie!
Tu na walkę chmury z piorunami! Tu szumiące wichry! Słowacki. — Struna

po strunie pęka, kwiat po kwiecie wędnie i ginie, blask kona po blasku, Tetmajer. — Wesoly jestem, wesoly, i śmieję się do łez; choć jesień już napoły, kwitnący czuję bez. Wesoly jestem, świeży, cóż to? na marach trup? To ciało tylko leży, lecz duch jak ognia słup. Wyspiański. — Panie, otom ja, sługa dawny, grzesznik stary, sługa już spracowany i niegodny na nic: Ten młody, zrób go za mnie sługą Twojej wiary. A za jego winy przyjmę wszystkie kary. On poprawi się jeszcze, on wsławi Twe imię. Módlmy się. Pan nasz dobry! Pan ofiarę przyjmie. Mickiewicz. — Lepiej jest, kiedy pszenica jedzie za granicę, a właściciel zostaje, niż kiedy właściciel jedzie a pszenica zostaje. Żółkowski. — Wszystko to odmienne: łaska pańska, gust kobiet, pogody jesienne. Krasicki. — Czemu mi smutno? czy że wiatr jesieni lasy i pola już odarł z zieleni, i tam wysoko, po niebie nademną dachem ołowiu rozbił chmurę ciemną, i w uszach skargą jękliwą przewiewa? I pędzi tuman liści, spadłych z drzewa, jakby liść każdy był duszą człowieka, co, wirem szalu i losu porwana, po szlakach drogi nieznaney — nieznaną leci, aż padnie, smutna i daleka, gdy wiatr ucichnie, lub jej zbraknie siły, nad brzegiem jakiejś tam obcej mogiły? Zmichowska. — Temu tylko pług, a socha, kto tę czarną ziemię kocha, kto ten zagon zna do głębi, kogo rosa ta nie ziębi, kto rodzinnych swoich pól zna wymowę — łzy i ból! Konopnicka. — A żebyś ty, jasne słońko, wiedziało, co na ziemi jeszcze cieniów zostało, nie padało byś tak rychło za góry, za te lasy, w płaszczu tkanym z purpury. Konopnicka. — Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary? Czego za dobrodziejstwa, którym nie masz miary? Kościół cię nie ogarnie, wszędzie pełno ciebie, i w otchłaniach i w morzu, na ziemi, na niebie. Kochanowski.

